

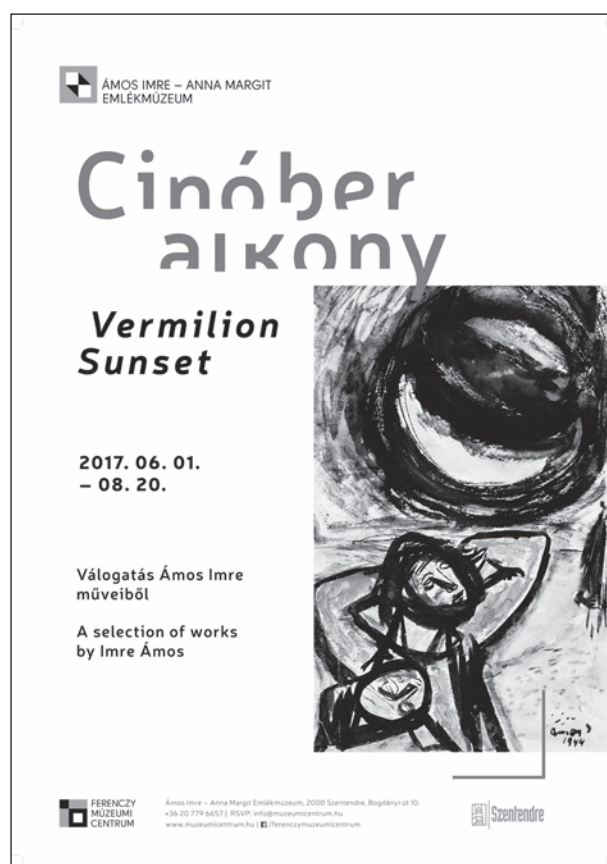
Véri Dániel

**„Faji és vallási szempontok”:
Ámos Imre művészettörténeti recepciója***

Ámos Imre a modern magyar művészet kiemelkedő jelentőségű, egyetemes rangú alkotója. Az előbbi mondat: közhely. Addig azonban, hogy ez a kijelentés nyilvánvaló igazságtartalma miatt közhely lehessen, hosszú út vezetett. Ennek a folyamatnak néhány lépcsőjére és szereplőjére kívánok rámutatni a következőkben. Ámos Imre mai, művészettörténetben elfoglalt helyét özvegye, a kiváló festő, Anna Margit évtizedeken át tartó – e tekintetben Vajda Lajos szintén festő özvegye, Vajda Júlia tevékenységével összevethető – küzdelme, valamint művészettörténészek sorának munkája alapozta meg.

Ámost több éven át tartó – korabeli, eufemisztikus elnevezéssel – munkaszolgálat (valójában: zsidó származása miatt a magyar honvédség mellett fegyvertelenül végzett kényszermunka) után 1944-ben látták utoljára élve a buchenwaldi koncentrációs tábor alá tartozó Ohrdrufban: mindössze 37 évet élt. A művésznek – különösen az Európai Iskola (amelyben ő már nem vehetett részt) a fordulat éve után hosszú szilenciumra ítélt tagjaihoz képest, így özvegyéhez, Anna Margithoz viszonyítva példátlanul korán, 1958-ban rendezték meg emlékkiállítását a Magyar Nemzeti Galériában. A monstre tárlaton 100 festmény és 136 grafika szerepelt.¹ A rendező Haulisch Lenke volt, akinek tollából 1966-ban az első, Ámosról szóló kismonográfia is megjelent.²

Az ötvenes évek vége fordulópontot jelentett a holokauszt – korabeli kifejezéssel: a vézskorszak – formálódóban lévő emlékezete szempontjából. Ekkor készültek a koalíciós évek után az első jelentős, vézskorszak-témájú művek, például Bálint Endre alkotásai. 1959-ben írták ki a pályázatot a mauthauseni magyar mártíremlékműre, míg a Petőfi Irodalmi Múzeum 1960-ban rendezte meg *Már-*

tír költők címet viselő, valamint Radnóti Miklósnak emléket állító kiállítását is.³

A kiállítások és állami megbízások ellenére azonban a hivatalos emlékezetpolitika ambivalens módon viszonyult a holokauszt zsidó áldozataihoz. A vézskorszak, mint a fasizmus elleni harc egyik epizódja a hivatalos történelmi elbeszélés részévé vált, ezzel párhuzamosan azonban az áldozatok zsidó

* Elhangzott 2017. június 1-én, Szentendrén, az Ámos Imre – Anna Margit Emlékmúzeumban, a *Cinóber alkony. Válogatás Ámos Imre műveiből* című kiállítás megnyitóján (kurátor: Kopin Katalin). A szerző a szöveg megírása alatt Kállai Ernő művészettörténeti-műkritikai ösztöndíjban részesült (támogató: Emberi Erőforrások Minisztériuma).

Ámos Imre: Látomás, 1944, tempera, papír.
280 x 280 mm, Ferenczy Múzeumi Centrum, ltsz. 84.497

származásának említését mellőzni igyekeztek. Jól jellemzi mindezt az MNG-beli kiállítás katalógusának előszava. Ebben Haulisch Lenke egy 1938-as bejegyzést idézett fel Ámos naplójából, amelyből válogatás nyomtatott formában először hat évvel később, 1964-ben jelent meg:⁴ „Egyre inkább olvasza az ember az újságokban a faji és vallási szempontok döntő szerepét kritika helyett. Mintha egy művésznek nem a művészete lenne a vallása és a hite, amellyel az emberiséget tiszteli és szolgálja.”⁵ Ezzel az idézettel szemben az 1938. november 9-i naplóbejegyzés első fele valójában így hangzik: „Egyre többször olvassa az ember kritika helyett, hogy ki zsidó, kinek a felesége az és így tovább [...]”⁶ Úgy tűnik, szorgos lektorkezek az eredeti szövegből kihúzták a zsidó szót – vagy talán a szerző öncenzúrájáról lehetett szó –, és helyettesítették „faji és vallási szempontok”-kal.

A korszakban több területen is – nemcsak a művészetben és a művészettörténetben – hasonló ellentét feszült a hivatalos emlékezetpolitika és a vézskorszak magán-emlékezete között. Ezt az ellentétet jól jellemzi egy további, Ámos Imrével kapcsolatos epizód. Az 1965-ös új auschwitzi magyar állandó kiállításhoz rendkívül rövid határidőkkel, megbízások alapján a történeti mellé képzőművészeti anyag is készült. Péter Imre – Anna Margit második férje – a korszak egyetlen művészeti folyóiratában, a *Művészet*-ben a következő, éles kritikát fogalmazta meg ezekkel a művekkel kapcsolatban:

„Komoly tanulmányok és töprengések eredményei, de minden drámaiságuk ellenére sem tudnak átnyúlni a kiállítási dekoráció tisztos keretein. Alkotóik [...] valami olyat igyekeznek megragadni, amit nem tudnak személyes tapasztalataik élményanyagával kitölteni. Szinte érthetetlen, hogy a kiállítás rendezői miért nem vették figyelembe, hogy élnek még közöttünk olyan művészek, akik maguk is végigszenvedték az Auschwitzéhoz hasonló poklok gyötrelmeit, és húsz év távolából is hitelesebben és meggyőzőbben vallottak volna ennek a kornak a szörnyűségeiről. [...] De miért nem került a kiállításra néhány olyan képzőművészeti alkotás is mártírművészeink hagyatékából [...] Gondolok itt például Ámos Imrének élete utolsó szakaszából fennmaradt néhány nagyméretű vásznára úgy is, mint a kor üldözött emberének lelkivilágát művészi erővel megvilágító dokumentumokra. Ezeknek nem is lehetne méltóbb helyet találni, mint az auschwitzi magyar múzeum.”⁷

Ugyan 1965-ben nem állították ki Ámos műveit Auschwitzban, azonban egy évvel korábban Németh Lajos válogatásában naplójának egy része, 1966-ban pedig Haulisch Lenke kismonográfiája is megjelent.⁸ Életműve iránt ezzel párhuzamosan fokozódott az érdeklődés. 1969-ben Egri Mária rendezett Ámos Imrének és Anna Margitnak közös kiállítást Szolnokon, az ő közreműködésével kerültek

Ámos Imre: Sötét idők IV., 1944, olaj, vászon.
76 x 68 cm, Ferenczy Múzeumi Centrum, ltsz. 73.16

Ámos Imre: Katona galambbal, 1941, tus, papír,
575 x 420 mm, Ferenczy Múzeumi Centrum,
ltsz. 84.415, fotó: Deim Balázs

Ámos Imre: Naplemente, 1940, akvarell, papír,
231 x 292 cm, Ferenczy Múzeumi Centrum,
ltsz. 84.373, fotó: Deim Balázs

Ámos Imre: Emlékezés, 1941, lavírozott tus, papír,
350 x 300 mm,
Ferenczy Múzeumi Centrum,
ltsz. 69.35

Ámos Imre: Lótetem, 1943, akvarell, diófa pác, papír,
457 x 488 mm, Ferenczy Múzeumi Centrum,
ltsz. 84.456, fotó: Deim Balázs

Ámos Imre: Angyal, 1944, gouache, papír, 18 x 22 cm,
Ferenczy Múzeumi Centrum,
ltsz. 69.37, fotó: Deim Balázs

rajzok és a *Szolnoki vázlatkönyv* a múzeumba.⁹ Az utóbbi – Egri írásával – megjelent 1973-ban a Corvinánál.¹⁰

A hetvenes években Egri Mária, Petényi Katalin, valamint Passuth Krisztina tollából számos fontos tanulmány jelent meg a művészről.¹¹ A Corvina végül Petényit bízta meg Ámos monográfiájának elkészítésével, ez 1982-ben jelent meg, míg Egri monográfiája a Gondolat Kiadó *Szemtől szemben* sorozatában látott napvilágot két évvel korábban.¹² A korszakot – és Ámos kanonizációjának folyamatát – Szentendrén az Ámos Imre és Anna Margit műveinek szentelt múzeum 1984-es megnyitása zárta le.¹³

Az ezredforduló táján újra megélenkült a művész iránti érdeklődés. Egri 2003-ban adta közre Ámos naplóját, verseit, vázlatkönyveit és levelezőlapjait.¹⁴ A *Szolnoki vázlatkönyv* faksimiléje 1999-ben jelent meg, Kőbányai János tanulmányával.¹⁵ Kőbányainak 2005-ben önálló kötete jelent meg Ámosról, de az ő írása kísérte a Magyar Nemzeti Galéria 2013-as kiállításának katalógusát is.¹⁶ Végül, de nem utolsósorban a mostani kiállítást jegyző Kopin Katalin írásával jelent meg a Kossuth Kiadó Ámos-albuma (2015).¹⁷

Ez a rövid felsorolás jól jelzi azt az érdeklődést, amely 1958-tól napjainkig Ámos Imre életművét övezte. Az oeuvre azonban – ahogy az Ámossal gyakorta összefüggésbe hozott Radnóti Miklós, valamint Vajda Lajos életműve is – csonka. Összevetésül: Ámosnál mindössze néhány évvel volt fiatalabb Bálint Endre, aki hozzá hasonlóan, magyar zsidó-

ként munkaszolgálatos volt: csak a szerencsének köszönhető, hogy az ő életműve nem zárult le – nem gyilkolták meg – 1944-ben. Gondoljunk csak bele, mi maradna Bálint Endre életművéből – hány terem maradhatott volna üresen nemrégiben megrendezett életmű-kiállításán –, ha csak az 1944 előtti alkotások készülhettek volna el.¹⁸ Amikor Ámos Imre életművének kiemelkedő jelentőségére gondolunk, tudatában kell lennünk egyúttal annak töredék voltaival: gondolnunk kell azokra a művekre – és életekre –, amelyek a magyar művészet történetéből immár végérvényesen hiányozni fognak.

Ámos Imre: Napfogyatkozás, 1944, akvarell, tus, papír,
237 x 128 mm, Ferenczy Múzeumi Centrum,
ltsz. 84.498, fotó: Deim Balázs

JEGYZETEK

- ¹ Haulisch Lenke (szerk.): *Ámos Imre (1907–1944) emlékkiállítás*, Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1958.
- ² Haulisch Lenke: *Ámos (1907–1944)*, Budapest, Corvina, 1966.
- ³ *Mártír költők*, 1960, rendezte: Illés Ilona; *Radnóti Miklós*, 1960. 07. 22., rendezte: Baróti Dezső. Ld. *Kiállítások, 1954–2000*, Petőfi Irodalmi Múzeum, <https://pim.hu/hu/kiallitasok/kiallitasok-1954-2000>.
- ⁴ Ld. a 8. jegyzetet.
- ⁵ Haulisch 1958, 8.
- ⁶ Egri Mária: *Ámos Imre. Napló, versek, vázlatkönyvek, levelezőlapok*, Budapest, Múlt és Jövő, 2003, 24.
- ⁷ Péter Imre: „Pannók, tablók és plasztikák az auschwitzi magyar lágermúzeumban”, *Művészet* 6 (1965), 22–23.
- ⁸ Németh Lajos: „Ámos Imre naplója, bevezető tanulmány”, in: *Magvető almanach*, Budapest, Magvető, 1964, 256–282; Haulisch 1966.
- ⁹ Egri tevékenységéről ld. Egri Mária: „Ámos Imre »megbízásai«”, *Múlt és Jövő* 2–3 (2002), 138–144.
- ¹⁰ Egri Mária: *Ámos Imre Szolnoki vázlatkönyve*, Budapest, Corvina, 1973.
- ¹¹ Egri 1973; Petényi Katalin: „Jel és jelentés Ámos Imre művészetében”, *Studia Comitatensia* 2 (1973), 257–281; Petényi Katalin: „Ámos Imre Apokalipszis sorozata”, *Ars Hungarica* 2 (1977), 267–277; Passuth Krisztina: „Ámos Imre szimbólumrendszere”, *Ars Hungarica* 1 (1975), 65–91.
- ¹² Petényi Katalin: *Ámos Imre*, Budapest, Corvina, 1982; Egri Mária: *Ámos Imre* (Szemtől szemben sorozat), Budapest, Gondolat, 1980.
- ¹³ Az első állandó kiállítás Ámost érintő részét Egri rendezte. Dávid Katalin (szerk.): *Ámos Imre Múzeum. Anna Margit Gyűjtemény*, Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1984.
- ¹⁴ Egri 2003.
- ¹⁵ *Ámos Imre Szolnoki vázlatkönyve* (benne: Kőbányai János: „Az apokalipszis aggadaja. Ámos Imre és kora”), Budapest, Múlt és Jövő, 1999. Ld. továbbá: Kőbányai János: *Ámos jelenései*, Budapest, Múlt és Jövő, 2002.
- ¹⁶ Kőbányai János: *Az apokalipszis képköltője. Ámos Imre*, Budapest, Múlt és Jövő, 2005; Kolozsváry Marianna (szerk.): *Ámos Imre, a „magyar Chagall”. A háború örvényében 1957–1944* (benne: Kőbányai János: „A művészet és az ember története határán. Marc Chagall és Ámos Imre”), Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2013. Gulyás Gábor 2007-ben a debreceni MODEM-ben, Petényi Katalin 2016-ban a Római Magyar Akadémián rendezett kiállítást Ámos Imre műveiből. Gulyás Gábor: *Ámos Imre*, Debrecen, MODEM, 2007; Petényi Katalin: *Ámos Imre, az Apokalipszis festője*, Budapest, CinemaStar, 2016.
- ¹⁷ Kopin Katalin: *Ámos Imre*, Budapest, Kossuth, 2015.
- ¹⁸ Kolozsváry Marianna: *Bálint Endre. A nyolcadik templom*, Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014.

Kabiri

Kabiri Szőnyegház
Budapest XII., Krisztina krt. 11.

(A Széll Kálmán tér mellett)
 Tel.: (06-1) 212-4143

www.kabiriszonyeghaz.hu
www.facebook.com/kabiriszonyeghaz

A Kabiri Szőnyegház

gazdag kínálattal, kedvező,
 sőt: plauzibilis árakkal várja régi és új vevőit.

Keleti választék, kényelem és keleti kiszolgálás.
 Közép-Európa legszélesebb szőnyegkínálata.